

Тетяна ЦИМБАЛ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри професійної та
соціально-гуманітарної освіти,
Криворізький національний університет

ORCID: 0000-0001-8077-3238
E-mail: ttsymbal07@gmail.com

ШЛЯХЕТНІСТЬ І ВІЙНА: ПОСТАВАННЯ СУБ'ЄКТА ГЕРОЇЧНОЇ ДІЇ

Анотація. У статті представлено результати дослідження проблеми співвідношення феноменів героїзму і шляхетності в умовах війни, а також осмислення процесу формування суб'єкта героїчної дії. Справедлива оборонна війна розглядається як етичний та екзистенційний виклик для людини, що надає трагічну можливість виявити моральні якості, приводить до надзвичайного піднесення духу, допомагає усвідомити свою відданість найвищим цінностям – істині, добру і красі – в умовах, коли агресор брутально руйнує їх. Підкреслюється, що війна є точкою зламу для соціуму, і призводить у тому числі і до випробування моральності, шляхетності духу.

Зазначається, що поняття «шляхетність» вживається у двох значеннях: як високе походження і як внутрішні якості людини. Шляхетність в етичному розумінні включає такі характеристики особи, як людинолюбство і щирість, честь і великодушність, гідність і повага до свого народу. Прикладом шляхетності є герой, який усвідомлює своє високе покликання – зробити світ придатним для гідного існування людини. У статті представлено декілька провідних підходів до осмислення суб'єкта героїчної дії: класичний, соціально-філософський, інтерсуб'єктивний, екзистенціально-антропологічний та конструктивістський. Наголошується, що герой перевищує межі звичайної людини, він неочікуваний навіть для самого себе, адже як правило героїчний вчинок неможна програмувати. Подвиг визначається як здійснена, оприявлена можливість неможливого, ствердження цінностей вищих за власне життя, що відбувається за умов, породжених метафізичною проблемою, буттєвою загрозою. Героїчний вчинок розглядається як не детермінований, а телеологічний. Крім етичних передумов готовності до подвигу, висвітлені й певні психологічні якості суб'єкта, які сприяють поставанню його як героя.

Стверджується, що, не дивлячись на позитивну пропаганду і патріотичне виховання, на досвід російсько-української війни і приклад сучасних українських героїв, шляхетність ніколи не буде масовою, але шляхетних людей може стати більше, а ставлення до героїв – більш шанобливим. Особливо підкреслюється, що героїзм розширює горизонти життєвого світу, стверджується як необхідна і виправдана стратегія соціальної поведінки у модусі максимальної екзистенційної напруги та буттєвих загроз, тому сьогодні надто важливим є дослідження окреслених проблем, що дозволить всебічно осмислити і більш глибоко осягнути їхню сутність.

Ключові слова: війна, героїзм, герой, подвиг, шляхетність.

Tetiana TSYMBAL

Dr. Sc. in Philosophy, Professor,
Professor of Department of Professional
and Socio-Humanitarian Education,
Kryvyi Rih National University

NOBILITY AND WAR: THE FORMATION OF THE SUBJECT OF HEROIC ACTION

Abstract. The article presents the results of the study of problem of relationship between the phenomena of heroism and nobility in conditions of war, as well as the understanding of the process of formation of the subject of heroic action. A just defensive war is considered as an ethical and existential challenge for a person, which provides a tragic opportunity to reveal moral qualities, leads to an extraordinary elevation of the spirit, helps to realize one's devotion to the highest values – truth, kindness and beauty, in conditions when the aggressor brutally destroying them. It is emphasized that war is a breaking point for society, which also leads to a test of morality and nobility of spirit.

It is noted that the concept of «nobility» is used in two meanings: as a high origin and as the internal qualities of a person. Nobility in the ethical sense includes such characteristics of a person as philanthropy and sincerity, honor and generosity, dignity and respect for one's people. An example of nobility is a hero who realizes his high calling is to make the world suitable for a dignified human existence. The article presents several leading approaches to understanding the subject of heroic action: classical, socio-philosophical, intersubjective, existentially-anthropological and constructivist. It is emphasized that the hero exceeds limits of an ordinary person, he is unexpected even for himself, because as a rule, a heroic act cannot be programmed. A feat is defined as an accomplished, manifested possibility of an impossible, the affirmation of values higher than one's own life, which occurs under conditions created by a metaphysical problem, an existential threat. A heroic act is seen as non-deterministic and teleological. In addition to the ethical prerequisites of readiness for a feat, certain psychological qualities of the subject are also highlighted, which contribute to his appearance as a hero.

It is claimed that, despite positive propaganda and patriotic education, the experience of Russian-Ukrainian war and the example of modern Ukrainian heroes, nobility will never be widespread, but we can have more noble people, and the attitude towards heroes will become more respectful. It is especially emphasized that heroism expands the horizons of the vital world, it is asserted as a necessary and justified strategy of social behavior in the modus of maximum existential tension and existential threats, therefore today it is extremely important to study the outlined problems, which will allow a comprehensive understanding and a deeper grasp of their essence.

Keywords: War, Heroism, Hero, Feat, Nobility.

Постановка проблеми. Досвід філософського осягнення феномену героїзму охоплює як сутнісне визначення поняття, так і широкий дисциплінарний спектр осмислення даної проблеми: від соціального та культурно-історичного виміру до ціннісно-нормативного та естетичного. Однак у вітчизняному філософському дискурсі окреслена тема все ще не отримала належної уваги. Хоча саме філософи мають відповідати на виклики часу, пропонуючи суспільству можливі варіанти розв'язання актуальних задач, способи виходу зі здавалось би глухих кутів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що серед питань, які сьогодні, під час триваючої повномасштабної агресії росії проти України, найбільш актуалізовані, на наш погляд, саме етичні та екзистенційні потребують глибокої філософської рефлексії. Адже сучасна війна за незалежність, за відстоювання самості українського народу є випробуванням моральності, своєрідним маркером етичності, шляхетності людини, екзистенційним викликом, що висвітлює перетворену буттєвість у такому вигляді, в якому ми її ще не бачили [13, с. 11]. Якнайглибше міру відповідальності кожного і сутність етичних та екзистенційних проблем війни відображає метафора Ж. Батая – «війна – це пульсуюча совість» [3], що включає низку нагальних проблем, які й формують евристичний потенціал етико-екзистенційних досліджень, дозволяючи поставити питання: як співвідносяться шляхетність і війна, яким чином шляхетність впливає на готовність до героїзму, які фактори впливають на становлення суб'єкта героїчної дії. Відповідь на ці питання і є метою даної розвідки.

Зауважимо, що війни протягом історії були незмінними супутниками людства. Ще в середині ХХ ст., після трагедій двох світових війн, створюються концепції можливих конфліктів майбутнього. Серед них привертає увагу концепція Є. Месснера, в якій представлена стратегія Третьої світової війни, так званої неklasичної, головними формами збройної боротьби якої можуть бути

повстання, партизанські дії, ідеологічні диверсії, глобальний тероризм, доповнені «плутаниною ідеологій, безідейною злобою, принциповим протестом і безпринципним буйством» [9]. Саме такі ознаки виявляються у війні, розв'язаній росією проти України. За останні тридцять років війна в різних її проявах стала фактично способом життя росіян, що перманентно влаштовують локальні конфлікти на пострадянському просторі і не тільки. Війна звична для росії, вона романтизується, входить у розряд повсякденного, нормального стану. І сьогодні російська воєнщина з байдужістю руйнує українське життя. Причому важливо підкреслити, що всі війни, які розв'язує росія, є загарбницькими агресивними, а тому не мають виправдання.

Напроти, військове протистояння з боку України носить захисний, оборонний характер. Військова історія нашої Батьківщини демонструє здатність української еліти та свідомої більшості до мобілізації. Крім того, саме доблесть та мужність, проявлені на полі бою, давали змогу підвищити українській шляхті свій статус, посилюючи тим самим вищі верстви суспільства патріотичними військовими. Сьогодні історія може повторитися, і у нас є шанс посилити українську владу шляхетними захисниками Вітчизни, а з іншого боку, для самих воїнів, що повернуться з полів битв, військовий досвід може бути певним соціальним ліфтом.

Однак війна змінює не тільки воїнів, вона змінює цілі покоління, загартовує людей, робить їх сильнішими, вчить більше цінувати життя. Як підкреслює Е. Юнгер, маючи досвід участі у двох світових війнах, «наскільки ж надміру багате життя на гарні речі, на насолоди, які лише тепер починаєш справді цінувати. Цим ми завдячуємо війні, цій потребі зануритися у життя кожною фіброю нашого ества, аби схопити його у всій повноті та розкоші. Заради цього й потрібно спізнати розпад смерті, адже лише той, хто спізнав ніч, може по-справжньому цінувати світло» [17, с.7].

Метою статті є науково-філософський аналіз і осмислення того, що війна є етичним та екзистенційним викликом для людини, що надає трагічну можливість виявити моральні якості, приводить до надзвичайного піднесення духу, допомагає усвідомити свою відданість найвищим цінностям – істині, добру і красі, адже агресор брутально руйнує їх.

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна стала для нас перманентною граничною ситуацією, яку не можна за одну мить подолати, в якій, на жаль, необхідно навчитися жити, кожного дня йдучи до перемоги, підтверджуючи свою людськість і людяність. І, навпаки, війна яскраво висвітлила ницість, цинізм, віроломство російських окупантів, підступність колаборантів, продемонструвавши чіткі бінарні опозиції: ворог – друг, напад – оборона, життя – смерть, байдужість – співчуття, поразка – перемога тощо. Враховуючи, що у війні в тій чи іншій формі бере участь значна частина суспільства, війна змінює моральність в цілому. Однак в кожній конкретній ситуації особа ухвалює етичні рішення самостійно, слідуючи єдиному принципу моральності, сформульованому І. Кантом, і несучи особисту відповідальність за свої рішення.

Крім того, війна є викликом для соціуму, точкою зламу, проходячи яку етичні норми та цінності можуть трансформуватися так чи інакше: у більшості жителів країни агресора, серед яких 80 % (за даними соціопитувань) підтримують війну проти України, зростає рівень брутальності, агресивності, брехливості, а українці, які захищають Батьківщину, стають більш консолідованими, співчутливими, сміливими. Адже ще Платон і Аристотель підкреслювали можливість звільнення від індивідуалізму та переваги приватних інтересів на користь суспільних під час визвольної війни, яка осмислюється у категоріях справедливості і правди [11, с. 182; 1, с. 277]. Крім того, філософи наголошували, що про етику можна говорити тільки щодо війни з рівними (греків з греками), а етики у війні з варварами не може бути, бо з ними неможливо домовитися і треба усвідомлювати, якими дикими, страшними та нищими вони є [12, с. 297; 2, с. 22]. Останнє абсолютно точно характеризує підступних російських військових – мародерів та ґвалтівників, які у більшості не мають каяття щодо скоєних злочинів, а також підтверджує правильність рішення української влади щодо відмови від перемовин з агресором.

Війна виявляє найкращі та найгірші риси людини, вона може маркувати шляхетність і ницість, честь та підступність. Власне поняття «шляхетність» вживається у гуманітарному дискурсі у двох значеннях: по-перше, шляхетність як високе походження; по-друге, шляхетність як внутрішні якості людини. Така традиція вживання даного поняття сягає корінням філософії Конфуція. Причому приналежність до знаті сама по собі не

гарантує досконалості, хоча і передбачає її, зобов'язує особу її досягати шляхом серйозної внутрішньої роботи. Шляхетність, за Конфуцієм, включає такі характеристики особи, як людинолюбство, щирість і правдивість у словах та думках, чесність та великодушність у вчинках, гідність, турботу про старих та молодших, повагу до свого народу. Саме шляхетні люди є опорою держави, саме вони зобов'язані давати настанови народу власним прикладом[6].

Шляхетність і благородство вважали першою прикметою члена провідної верстви і Д. Донцов, і Г. Сковорода. У чому полягає «шляхетність, благородство, вищість цієї породи? – ставить питання Д. Донцов. – Людині шляхетній важливі не особисті вигоди, лише засади честі, ідеали, які коріняться в її природі, в її крові...» [4, с. 34]. Для такої людини, обраниці долі, що позбавилася рабської залежності від мирських втіх і стала служити високій справі, «саме її шляхетне заняття є винагорода», а не матеріальні речі. Тож любові до Батьківщини, поклику шляхетного духу «вгасити не зможуть ...навіть нужда, хула, переслідування» (Г. Сковорода).

Спираючись на філософський спадок античних мислителів, Д. Донцов підкреслює витривалість і безстрашність шляхетної верстви: «Людина шляхетна брідиться поглядами, які вважають біль за найбільше нещастя, бо хто прив'язує перебільшену вагу до фізичного болю, той не може високо тримати поняття обов'язку й честі... Шляхетна людина намагається не стати рабом страху, стоїчно знести муки і біль» [4, с. 38]. Шляхетність у такому розумінні була присутня в історичній культурній традиції Європи, у багатьох осіб високого походження, що мали за честь битися за Батьківщину. Це і сенаторська аристократія Римської імперії, і аристократія старої Англії і Франції, імператор Римської імперії Карл Великий і Карл XII – король-воїн, князь Святослав і Богдан Хмельницький, і навіть королева Єлизавета II, що під час Другої світової війни, будучи принцесою, служила у війську. В усі часи сильні аристократії, які вели свої народи до слави і величі, мали шляхетні риси. Без цього народи зникають з історичної арени, а суспільства занепадають.

Таким чином, шляхетна людина відрізняється простотою і аскетизмом, готовністю віддати життя за Батьківщину, тобто готовністю до героїзму. Саме про таких людей писав Е. Юнгер: «Це новий тип людини, ...еліта Центральної Європи. Це геть нова раса, розумна сильна та вольова. Те, що проявляється тут у бою, завтра стане тією віссю, навколо якої життя обертатиметься швидше і швидше. Не завжди, як тут, шлях прокладатиметься через окопи, вогонь і сталь, але штурмовий крок, із яким тут втілюється весь поступ, цей залізний темп, – усе це лишається таким самим» [17, с. 91]. У захисті Вітчизни і безпеці для життя воїна знаходить шляхетна людина екзистенційний стимул.

У цьому контексті постає питання: чи є шляхетним слідування пацифізму під час війни, коли Батьківщина потребує захисту від ворожої навали? Відповідь очевидна. Пацифізм може мати витоки з двох джерел: «ідеалізму і страху крові. Перші заперечують війну, тому що люблять людей, другі – тому що бояться їх». Захист Батьківщини і є виявом людинолюбства, любові до свого народу, але для першого виду пацифістів людство важить більше, ніж нація. А другий вид дуже далекий від етичних ідеалів, адже для нього «найсвятішою є його власна персона; тому він боїться битви. Він є пацифістом, який відвідує боксерські матчі». Якщо цілий народ «обирає такий шлях, тоді це є неодмінною ознакою близької загибелі» [17, с. 51].

Отже, захисна війна, війна справедлива, є шляхетною справою. І саме шляхетність духу як визначальна риса характеру притаманна героям. Причому, не дивлячись на позитивну пропаганду і патріотичне виховання, на досвід російсько-української війни і приклад сучасних українських героїв, шляхетність ніколи не буде масовою, але шляхетних людей може стати більше і ставлення до героїв – більш шанобливим.

Підкреслимо, що поняття герой, як і більшість філософських понять, походить з давньогрецької культури. Античні герої – головні персонажі міфів, мужні та сильні напівбоги, що за допомогою своїх фізичних, моральних та інтелектуальних здібностей перемагають зло і стверджують гуманістичні цінності. Серед цілого ряду дефініцій героїзму виділимо, в першу чергу, ті, які близькі до авторського розуміння героїзму [15; 16], а тому є плідними в контексті нашого дослідження. Так Т. Карлейль визначає героїзм в контексті світової історії, що складається власне з біографій видатних особистостей. Співзвучним цьому тлумаченню є розуміння культурного героя як людини, що створює різноманітні культурні артефакти (Є. Мелетинський). Близьким до окресленого уявлення про героїзм є поняття «національний герой» як «націотворець», що втілює ідеали культури й національного буття. В історичному просторі української культури таким ідеалом національного героїзму постає певним чином міфологізоване козацтво (М. Попович).

Доречним в контексті осмислення проблеми героїзму є звернення до історіософської спадщини В. Липинського, в якій яскраво виділяється важлива складова – культ сили і великої людини, героя. В «Листах до братів хліборобів» підкреслюється, що саме великі люди творять історію [7]. Герой, за В. Липинським, має сильний характер, він самостійний, вірний, орієнтований на сталу ідею, має почуття спільності й дотримується ієрархічності. Власне з таких моральних рис народиться героїка як державотворча сила України і герой як слуга держави. Навпаки, антигерой відрізняється абсолютним браком любові до своєї громади, повною відсутністю синівської покори, зарозумілістю і глумою пихою, любов'ю тільки до себе. Хам-

антигерой демонструє погорду до батька, коли він слабкий, і покору сильному чужому. Він дистанціюється від своєї громади і насміхається над її авторитетами. У нього абсолютно відсутнє державне мислення, він схильний до демагогії, зміни настроїв, брехні, злоби, зажерливості, зарозумілості і глумої пихи, цінує він виключно силу, а головна його тактика – зрада [8].

Центральне місце в концепції Липинського займає козацький героїзм, позаяк є основою культуротворення й підґрунтям розбудови української державності, втіленням аристократизму, честі й гідності. Безпосередньо з козацьким пов'язаний героїзм державотворців, які у складних історичних умовах намагалися відродити, а скоріше – збудувати українську незалежну державу, поєднуючи зброю для захисту фізичного і віру для оборони духу.

Близькою до позиції В. Липинського у тлумаченні героїчного є концепція Д. Донцова, що розглядає героїзм як одне з провідних історіософських понять, адже наголошує на необхідності існування формоутворюючої, героїчної правлячої касті, елітарного утворення, що ґрунтується на національних традиціях, є носієм активності й відваги. Як і в працях Липинського, в концепції героїзму Донцова, центральне місце займає козацтво. Однак герої, люди «нового духу» Д. Донцова, що здатні реалізувати мету нації, близькі до «надлюдини» Ф. Ніцше, адже втілюють і реалізують «волю нації» до життя і до влади, прагнення до боротьби і усвідомлення її конечності, без яких героїчні вчинки неможливі. Всеволодність розуму і жорсткі закони, за Д. Донцовим, не здатні вирішити всі проблеми, і навіть навпаки – призводять до пасивності, до зниження «вольового імпульсу» [5]. Тобто позиція мислителя, що поєднує романтизм трактування національного як духовного аристократизму й біологізаторську «боротьбу за існування» або «волю до життя», виявляється ірраціональною, на відміну від консервативної позиції Липинського.

Серед сучасних провідних філософських підходів до осмислення проблеми героїзму та суб'єкта героїчної дії виділимо і стисло окреслимо такі: класичний або суб'єктивістський, соціально-філософський, інтерсуб'єктивний, екзистенційно-антропологічний та конструктивістський.

Так з позицій суб'єктивістської метафізики, героїзм – це певна спрямованість до буття, шлях подолання наявного буття та виходу у невідоме. Сутність героїчної дії виявляється у трансценденції, у високій буттєвій напрузі, у жертві минулим і майбутнім заради теперішнього. Герой переживає високу інтенсивність буття, здійснює екзистенційний прорив, прагнучи до повноти буття і ствердження високих ідеалів. Саме так розглядали героїзм від античності і до німецької класичної філософії.

З соціально-філософської точки зору, героїзм є матрицею соціалізації суб'єкта, а герой виступає

агентом соціальних перетворень, руйнуючи старий порядок і встановлюючи новий. Міфологема героя актуалізується в часи соціальної кризи і соціальних перетворень. Ситуація війни органічно вписується у структуру героїчного міфу і є зручною для тоталітарних держав, адже герої транслиують ідеали, за зразками яких повинні вибудовувати своє життя всі інші.

Інтерсуб'єктивний підхід дозволяє розглядати героя як суб'єкта, що пізнає свою унікальність у внутрішньому досвіді, в особливому вимірі буття через активну роботу суб'єктивності, що не є наперед заданою і передбачає варіативні відносини з іншими суб'єктами. Тобто героїзм постає особистісною формою, що має певну міру феноменальної повноти і дозволяє здійснити ідентифікацію та самоідентифікацію через «буття-разом», «буття-назустріч». У героїчному співбутті суб'єкт наближає світ до себе і розкриває своє буття «назустріч іншим», проявляючи інтенціональну активність як відповідальність перед світом та за світ.

Героїзм з екзистенційно-антропологічної позиції розглядається як наслідок переживання екзистенційної кризи і виявлення внутрішньої роботи особи. Герой виявляє себе не як інструмент підтримки соціального порядку, а як персону, що діє, виходячи із відповідальності за самоздійснення, адже «лише тією мірою, якою ми ...віддаємо себе, жертвуємо себе світу, тим його завданням і вимогам, якими пронизане життя, ми здійснюємо і реалізуємо також самих себе» [14, с. 138]. Шлях героя – це самотворення, шлях від себе наявного до обраного себе.

Інша позиція – конструктивістська – дозволяє розглядати героїчний дискурс як спосіб конструювання реальності, коли політичний режим насаджує образи героїв як національні символи. Цей спосіб зручний для побудови політичних міфів, адже героїзм виступає метафорою, за допомогою якої концептуалізується певна соціальна конструкція, ідеологія, модель відносин суспільства та індивіда. Саме такий підхід використовувався у радянські часи і експлуатується сьогодні російською владою, позаяк функціонування міфологеми героя в масовій свідомості пов'язане з нестабільністю суспільства.

Таким чином, розуміння та концептуальне визначення героя і героїзму змінюється, виявляючи складність та багатогранність героїчного дискурсу, відповідність його історичному часу та суспільному устрою.

Ознаками героїзму, з нашої точки зору, є велич, вихід з тіні повсякденності, могутність, сміливість, покликання до звитяжності. Героїчний порив невгамовний, тому герой долає будь-які перешкоди. «Сутність героя – у тому, що ідея піднімає його над усіма перешкодами матерії. Ми відчуваємо страх, тому що ми вмирущі істоти, але коли безсмертне всередині нас перемагає цей страх... Це доводить, що ми насправді пов'язані з життям, а не лише з

існуванням» [17, с. 114]. Герой може померти, може залишитися живим, але подвиг – завжди ризик для життя. Однак для героя, людини «з серцем, що ризикує», визначальними є не життя і смерть, а подвиг, готовність віддати життя за те, що має бути здійснене, готовність пожертвувати собою. «Ні, ми не є тими бронзовими героями, яких з нас так охоче роблять, – пише Е. Юнгер. – Наша кров просякнута такими стражданнями та почуттями, про які не мають жодного уявлення за чайним столом» [17, с. 121].

А отже героїчний вчинок здійснюється не з певних причин, а за певних умов, що породжені метафізичною проблемою, буттєвою загрозою. Причому герой перевищує власну буттєвість, він рухається крізь простір і час, ризикуючи у кожному мить «зірватися в ніщо». Герой усвідомлює своє високе покликання: зробити світ придатним для гідного існування людини, реалізувати місію людяності. Він перевищує межі звичайної людини, він неочікуваний навіть для самого себе, адже неможна програмувати героїчний вчинок (як правило). Подвиг – це здійснена, оприявлена можливість неможливого, ствердження цінностей вищих за власне життя. Причому героїчний вчинок не детермінований, а телеологічний. А героїзм постає як світло, що перетворює людину і світ, як сяйво людяності, добра, шляхетності й високої звитяги. Героїзм розширює горизонти життєвого світу, стверджується як необхідна і виправдана стратегія соціальної поведінки у модусі максимальної екзистенційної напруги та буттєвих загроз.

Крім етико-екзистенційних передумов героїзму, важливими є і психологічні особливості людини, які можна вважати основою готовності до героїзму. Так, дослідники Д. Ренд та З. Епштейн з Єльського університету, вивчаючи психологію героїзму, дійшли таких висновків: героїчний вчинок (шляхетний вчинок) вимагає від людини свідомих навмисних зусиль; чим менше часу люди мають на обмірковування рішень, тим більш самовіддано вони діють; людина від природи схильна до добрих вчинків, а тому інстинктивно люди проявляють екстремальний альтруїзм – рятують інших, ризикуючи своїм життям. Крім того, здатність діяти, «не замислюючись», пояснюється психологами і результатами вивчення повільного і швидкого мислення. Повільне мислення є свідомим, аналітичним, логічним, а швидке – вибудоване звичкою, це «автопілот», здатність мислити миттєво [10]. Однак звичка допомагати іншим повинна бути вбудованою у швидке мислення. До того ж це повинно поєднуватися із загальною імпульсивністю, емпатією, гострою реакцією на емоції страждання і страху. Такі люди діють швидше, ніж з'являються сумніви. Важливо, що звичку допомагати іншим можна виховати.

Саме тому особлива відповідальність сьогодні покладається на працівників закладів

освіти всіх рівнів, які повинні донести до дітей та молоді цінність високої моральності та сутність етичних колізій, а також показати можливі шляхи їх вирішення. Велика міра відповідальності й науковців, що мають поглиблювати розкриття сутності таких філософських категорій, як героїзм, подвиг, вчинок, жертвність, позаяк це феномени нашого сьогодення, наявність яких свідчить про трагізм та складності ситуації в Україні. Для нас це справжній виклик, тому що, як зауважив Д. Ол'є, війна для інтелектуалів є об'єктивною межею написання текстів, яка змушує ставити запитання: як можна писати, коли все навкруги занурюється у хаос [18, с. 10]. Тим не менше, науковці повинні прийняти цей виклик і гідно відповісти на нього, пам'ятаючи, що «інтелектуальний обов'язок – стверджувати неможливість війни» (У. Еко).

Висновки. Отже, сучасна трагічна ситуація в Україні, війна, розв'язана росією привела нас в «точку абсолютного хаосу» (М. Мамардашвілі), в точку біфуркації, яку наші воїни, волонтери, всі, хто працює сьогодні для Перемоги, проходять з честю. Однак після її проходження постає питання знаходження свого місця в новому світі, в історії, в культурі і для України, і для її героїв, і для народу загалом. А значить дослідження окреслених проблем в широкому гуманітарному дискурсі залишаться актуальним і дозволить всебічно осмислити і більш глибоко осягнути їхню сутність, акцентуючи відображену в них любов до Батьківщини, віру у відродження героїзму й лицарства, у відродження України.

1. Аристотель. Никомахова етика. М.: Мысль, 1997. 368 с.
2. Аристотель. Политика. М.: Мысль, 1983. 400 с.
3. Батай Ж. Проклятая часть: сакральная социология. М.: Ладомир, 2006. 742 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 342 с.
5. Донцов Д. Націоналізм. Київ: Наш формат, 2014. 256 с.
6. Древнекитайская философия. *Собрание текстов в двух томах. Т.1.* / ред. Литвинова Л. М.: Мысль, 1972. 363 с.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Київ: Темпора, 1995. 470 с.
8. Липинський В. Хам і Яфет (з приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р.). Львів, 1928.
9. Месснер Е. Мятеж – имя третьей всемирной. Буенос-Айрес: Южно-амер. отд. Ин-та по исслед. проблем войны и мира им. генерала проф. Н.Н. Головина, 1960. 111 с.
10. Оніпко З. Що змушує людину здійснювати подвиги? URL: <https://www.facebook.com/PaPDKPI/posts/264327085295184/>
11. Платон. Алкивиад I. *Диалоги*. М.: Мысль, 1986. 607 с. С. 175–222.

12. Платон. Государство. СПб.: Наука, 2005. 576 с.
13. Сартр Ж.-П. Один новый мистик. *Танатогрфия эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века*. СПб.: Мифрил, 1994. 346 с.
14. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 160 с.
15. Цимбал Т. Формування українського пантеону героїв в контексті проблеми консолідації нації. *Українознавчий альманах*. Випуск 23. К.: «Міленіум», 2018. С. 81–87.
16. Цимбал Т. Конфлікти пам'ятей в сучасному українському героїчному дискурсі (соціально-філософський аспект). *Українознавчий альманах*. Випуск 26. Київ: «Міленіум», 2020. С. 86–93.
17. Юнгер Е. Війна як внутрішнє переживання. Київ: Стилет і стилос, 2022. 136 с.
18. Hollier D. La littérature doit-elle être possible? *Les dépossédés (Bataille, Caillois, Leiris, Malraux, Sartre)*. Minuit, 1993. Pp. 7–22.

References

1. Aristotel. (1997). *Nikomahova etika* [Nicomachean ethics]. M.: Mysl. 368 p. (in Russian).
2. Aristotel. (1983). *Politika* [Politics]. M.: Mysl. 400 p. (in Russian).
3. Bataj Zh. (2006). *Proklyataya chast: sakralnaya sociologiya* [The Cursed Part: Sacred Sociology]. M.: Lodomir. 742 p. (in Russian).
4. Dontsov D. (2022). *Dukh nashoi davnyiny* [The spirit of our antiquity]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 342 p. (in Ukrainian).
5. Dontsov D. (2014). *Natsionalizm* [Nationalism]. Kyiv: Nash format. 256 p. (in Ukrainian).
6. Litvinova L. (ed.). (1972). *Drevnekitajskaya filosofiya* [Ancient Chinese philosophy]. *Sobranie tekstov v dvuh tomah. T.1.* M.: Mysl. 363 p. (in Russian).
7. Lypynskyi V. (1995). *Lysty do brativ-khliborobiv. Pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu* Letters to the bread-making brothers. About the idea and organization of Ukrainian monarchism]. Kyiv: Tempora. 470 p. (in Ukrainian).
8. Lypynskyi V. (1928). *Kham i Yafet (z pryvodu desiatykh rokovyn 16/29 kvitnia 1918 r.)*. [Ham and Japheth (on the occasion of the tenth anniversary of April 16/29, 1918)]. Lviv. (in Ukrainian).
9. Messner E. (1960). *Myatezh – imya tretej vseмирной*. [Rebellion is the name of the third world war]. Buenos-Ajres: Yuzhno-amer. otd. In-ta po issled. problem vojny i mira im. generala prof. N.N. Golovina. 111 p. (in Russian).
10. Onipko Z. (2021). *Shcho zmushuie liudynu zdiisniuvaty podvyhy?* [What makes a person perform feats?]. URL: <https://www.facebook.com/PaPDKPI/posts/264327085295184/> (in Ukrainian).
11. Platon. (1986). *Alkiviad I* [First Alcibiades]. *Dialogi*. M.: Mysl. Pp. 175–222. (in Russian).
12. Platon. (2005). *Gosudarstv* [Republic]. SPb.: Nauka. 576 p. (in Russian).

13. Sartr Zh.-P. (1994). *Odin novyj mistik* [One new mystic]. *Tanatografiya erosa: Zhorzh Bataj i francuzskaya misl serediny XX veka*. SPb.: Mifril. 346 p. (in Russian).
14. Frankl V. (2016). *Liudyna v poshukakh spravzhnogo sensu* [Man's Search for Meaning]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 160 p. (in Ukrainian).
15. Tsymbal T. (2018). *Formuvannia ukrainskoho panteonu heroiv v konteksti problemy konsolidatsii natsii* [The formation of the Ukrainian pantheon of heroes in context of the problem of national consolidation]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 23. Kyiv: «Milenium». Pp. 81–87. (in Ukrainian).
16. Tsymbal T. (2020). *Konflikty pamiatei v suchasnomu ukrainskomu heroichnomu dyskursi (sotsialno-filosofskyi aspekt)* [Conflicts of memories in modern Ukrainian heroic discourse (social-philosophical aspect)]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 26. Kyiv: «Milenium». Pp. 86–93. (in Ukrainian).
17. Yunher E. (2022). *Viina yak vnutrishnie perezhyvannia* [War as an inner experience]. Kyiv: Stylet i stylos. 136 p. (in Ukrainian).
18. Hollier D. (1993). *La litterature doit-elle être possible?* [Should literature be possible?]. *Les dépossédés (Bataille, Caillois, Leiris, Malraux, Sartre)*. Minuit. Pp. 7–22. (in French).